ISSN 1301-1197

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cumhuriyet University
Journal of Faculty of Theology
(CUJFT)

XVIII/II - 2014

جامعة الجمهورية
مجلة كلية الإلهيات
سيواس/ تركيا

XVIII/II - 2014

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

CÜİFD
XVIII/II
2014

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

CÜİFD XVIII/II • Aralık 2014

ISSN 1301 – 1197

Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

Sayı: XVIII/II (Aralık 2014) **ISSN**: 1301-1197

Sahibi/Owner
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Sabri Erturhan (Dekan)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Talip Özdeş (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Ünal Kılıç (CÜ İlahiyat Fak.), Doç. Dr. Nuri Adıgüzel (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Alim Yıldız (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Cemal Ağırman (CÜ İlahiyat Fak.).

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Hüseyin Akkaya (CÜ Fen-Edebiyat Fak.), Prof. Dr. Ramazan Altıntaş (Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Selçuk Coşkun (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.), Prof. Dr. B. Ali Çetinkaya (İÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Mehmet Erdoğan (MÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Saffet Köse (SÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Ali Yılmaz (AÜ İlahiyat Fak.), Doç. Dr. H. İbrahim Şimşek (Hitit Ü. İlahiyat Fak.).

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. A. Hakkı Turabi (Marmara Ü. İlahiyat Fak.)- Prof. Dr. Cemal Ağırman (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Enbiya Yıldırım (Ankara Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Galip Yavuz (Marmara Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu (Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fak.) (2 Kez) - Prof. Dr. Metin Özdemir (Yıldırım Beyazıt Ü. İslami İlimler Fak.) - Prof. Dr. Murat Yıldız (CÜ Edebiyat Fak.) (2 Kez) - Prof. Dr. M. Kadir Özköse (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Prof. Dr. M. Ali Şimşek (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Ö. Faruk Yavuz (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Sabri Erturhan (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Y. Ziya Keskin (Harran Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Zülfikar Durmuş (Nevşehir Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Abdüllatif Tüzer (CÜ Edebiyat Fak.) Doç. Dr. Ali Yılmaz (CÜ İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Fatih Genç (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Doç. Dr. Eyüp Şimşek (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Harun Işık (Erciyes Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. M. Vecih Uzunoğlu (Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Mustafa Çakmaklıoğlu (Erciyes Ü. İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Doç. Dr. Nuri Kahveci (Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Sami Şahin (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Abdullah Pakoğlu (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Ali Avcu (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. B. Yaşar Seyhan (CÜ İlahiyat Fak.) -Yrd. Doç. Dr. Filiz Dığıroğlu (Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fak.) (2 Kez) - Yrd. Doç. Dr. Halis Demir (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tıraşçı (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Muammer Cengiz (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Rıza Bakış (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Yüksel Göztepe (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez).

Editör/Editor
Doç. Dr. Ömer Aslan (Dekan Yardımcısı)

Editör Yardımcıları/Associate Editor
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir - Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz - Yrd. Doç. Dr. Yusuf Yıldırım

Redaksiyon ve Dizgi/ Redaction and Typographic
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir

Sekreterya
Burcu Demir

Adres/Correspondence
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Sivas
ilahiyat@cumhuriyet.edu.tr
Tel: (0346) 219 12 15/16 Fax: (0346) 219 12 18
http://dergi.cumhuriyet.edu.tr/cumuilah/index

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

Basın Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date:
Rektörlük Basımevi Sivas, Aralık 2014

İÇİNDEKİLER / INDEX

Editörden/Editorial/من رئيس التححرير

Doç. Dr. Ömer ASLAN _____5

Makaleler/Articles/ مقالات

1. Tefsîrî Mehmed Efendi

Tefsiri Mehmed Efendi

Talip MERT _____ 7-17

2. Şihabüddin es-Sivasî'nin 'Risâletü'n-Necât' Adlı Eseri Bağlamında Nefsin Islahına Dair Görüşleri

Comments of Shahab al-Din al-Sivasî about Reclamation of Nafs Under The Light of His Work "Risalet al-Necat"

Fatih ÇINAR _____ 19-44

3. Resûl ve Nebi Kavramları Çerçevesinde Peygamberliğin Dindeki Yeri

The Place of Prophecy into The Religion in The Context of Rasul and Nabi Concepts

Yrd. Doç. Dr. Vezir HARMAN _____ 45-78

4. Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-sosyal Etkileri

The Psycho-social Effects of A Divorce Process on Children

Dr. Ali Baz BİLİCİ _____ 79-110

5. Mehmed Âkif Ersoy'un Balkan Harbi Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme

The Value of Hadiths That Mehmet Akif Ersoy Used in His Sermons in The Balkan Years

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARABACAK _____ 111-135

6. Hattat İsmail Zühdü Efendi

The Calligrapher İsmail Zühdi

Talip MERT _____ 137-154

7. Sâmiha Ayverdi'de Gönül Eğitimi

Education of The Heart According to Samiha Ayvardi

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE _____ 155-169

8. Makûlât-ı Devriyye'de Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn'in Mûsikî ve Semâa Dâir Görüşleri

Müstakimzade Süleyman Sa'ddedin Views on Semâ and Mystical Music in His Makulat-ı Devriyye Written Work

Yrd. Doç. Dr. Mustafa DEMİRCİ _____ 171-190

9. تحقيق علل الدارمي في سنن الترمذي

Dârimî'nin Sünen-i Tirmizi'deki İ'lali Tirmizi'nin Sünen'inde Dârimî'den Naklettiği İlletli Hadislerle İlgili Görüşü

Dr. Enes el-Caid _____ 191-206

10. Hanefîlerin Cuma Namazını Devlet Başkanı veya İzin Verdiği Kimselerin Kıldırması Şartıyla Kayıtlamasına Usûlî Bir Bakış

A Methodological Glimpse to Allocation of Friday Prayer with The Condition of Head of State or The Men Who He Allows to Perform it by Hanafit Scholors

Dr. Recep ÇETİNTAŞ _____ 207-240

11. '5N 2K' Verimli Okuma Yöntemi

'5N 2K2 Efficient Method of Reading

Yrd. Doç. Dr. Halis DEMİR _____ 241-264

12. Serî es-Sekatî: Hayatı ve Bazı Tasavvufî Görüşleri
Sari al-Saqati: His Life and Mystical Views
Yrd. Doç. Dr. Hamide ULUPINAR _____ 265-289

13. Ehl-i Sünnet ve İmamiyye Şiasının Ehl-i Beyt Kavramına Yükledikleri Anlamlar
The Meanings That Ehl-i Sunnah and Shia-Imamiyyah Attribute to The Concept of Ehl-i Bayt
Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜMÜŞOĞLU _____ 291-318

14. Kur'an'da İnsan Yetiştirme Düzeni Olarak Murâkabe
The Vigilance in The Qur'an as a Human Upbringing System
Doç. Dr. Mevlüt ERTEN _____ 319-348

15. İnsan Onurunu Tehdit Eden Irkçılık Hakkında Düşünceler
Thoughts on Racism That Threatens Human Dignity
Prof. Dr. M. Fikret ERGÜNGÖR _____ 349-365

16. "Her Değişmenin Bir Nedeni Vardır" Sentetik A Priori Önermesi Doğrultusunda Kant, Hume Ve Gazali'de Nedensellik İlkesi
"There Is A Reason For Every Changing" in The Context of Synthetic A Priori Proposition, The Principle of Causality in Kant And Hume, Ghazali
Yrd. Doç. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ _____ 367-390

17. Manevi İyi Oluş İle Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme
A Consideration on The Relationship Between Spiritual Well-Being And Piety
Dr. Hatice ACAR _____ 391-412

Çeviriler/Translation/ترجمة

18. Ham Ses Düşüncesi ve Arap Dili Ses Çalışmalarına Etkisi
فكرة الصوت الساذج و أثرها في الدرس الصوتيالعربي
Yrd. Doç. Dr. N. Nihal İNCE _____ 413-462

İncelemeler/Rewives/حوار

19. İzmirli İsmail Hakkı'nın *İlm-i Hılaf* Adlı Eseri
Yrd. Doç. Dr. Halis DEMİR _____ 463-470

Dergi Yayın İlkeleri _____ 471-472

Makale Yazım İlke ve Kuralları _____ 473-475

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

CÜİFD XVIII/II • Aralık 2014

ISSN 1301 – 1197

Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

Sayı: XVIII/II (Aralık 2014) **ISSN**: 1301-1197

Sahibi/Owner
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Sabri Erturhan (Dekan)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Talip Özdeş (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Ünal Kılıç (CÜ İlahiyat Fak.), Doç. Dr. Nuri Adıgüzel (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Alim Yıldız (CÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Cemal Ağırman (CÜ İlahiyat Fak.).

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Hüseyin Akkaya (CÜ Fen-Edebiyat Fak.), Prof. Dr. Ramazan Altıntaş (Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Selçuk Coşkun (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.), Prof. Dr. B. Ali Çetinkaya (İÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Mehmet Erdoğan (MÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Saffet Köse (SÜ İlahiyat Fak.), Prof. Dr. Ali Yılmaz (AÜ İlahiyat Fak.), Doç. Dr. H. İbrahim Şimşek (Hitit Ü. İlahiyat Fak.).

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. A. Hakkı Turabi (Marmara Ü. İlahiyat Fak.)- Prof. Dr. Cemal Ağırman (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Enbiya Yıldırım (Ankara Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Galip Yavuz (Marmara Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Kemalettin Kuzucu (Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fak.) (2 Kez) - Prof. Dr. Metin Özdemir (Yıldırım Beyazıt Ü. İslami İlimler Fak.) - Prof. Dr. Murat Yıldız (CÜ Edebiyat Fak.) - Prof. Dr. M. Kadir Özköse (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Prof. Dr. M. Ali Şimşek (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Ö. Faruk Yavuz (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Sabri Erturhan (CÜ İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Y. Ziya Keskin (Harran Ü. İlahiyat Fak.) - Prof. Dr. Zülfikar Durmuş (Nevşehir Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Abdüllatif Tüzer (CÜ Edebiyat Fak.) Doç. Dr. Ali Yılmaz (CÜ İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Fatih Genç (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Doç. Dr. Eyüp Şimşek (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Harun Işık (Erciyes Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. M. Vecih Uzunoğlu (Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Mustafa Çakmaklıoğlu (Erciyes Ü. İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Doç. Dr. Nuri Kahveci (Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. İlahiyat Fak.) - Doç. Dr. Sami Şahin (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Abdullah Pakoğlu (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Ali Avcu (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. B. Yaşar Seyhan (CÜ İlahiyat Fak.) -Yrd. Doç. Dr. Filiz Dığıroğlu (Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fak.) (2 Kez) - Yrd. Doç. Dr. Halis Demir (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tıraşçı (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Muammer Cengiz (Atatürk Ü. İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez) - Yrd. Doç. Dr. Rıza Bakış (CÜ İlahiyat Fak.) - Yrd. Doç. Dr. Yüksel Göztepe (CÜ İlahiyat Fak.) (2 Kez).

Editör/Editor
Doç. Dr. Ömer Aslan (Dekan Yardımcısı)

Editör Yardımcıları/Associate Editor
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir - Yrd. Doç. Dr. Sema Yılmaz - Yrd. Doç. Dr. Yusuf Yıldırım

Redaksiyon ve Dizgi/ Redaction and Typographic
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir

Sekreterya
Burcu Demir

Adres/Correspondence
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Sivas
ilahiyat@cumhuriyet.edu.tr
Tel: (0346) 219 12 15/16 Fax: (0346) 219 12 18
http://dergi.cumhuriyet.edu.tr/cumuilah/index

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

Basın Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date:
Rektörlük Basımevi Sivas, Aralık 2014

C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi
2014, Cilt: XVIII, Sayı: 2 Sayfa: 171-190

MAKÛLÂT-I DEVRİYYE'DE MÜSTAKÎMZÂDE SÜLEYMAN SA'DEDDÎN'İN MÛSİKÎ VE SEMÂA DÂİR GÖRÜŞLERİ

Mustafa Demirci*

Özet

İslâm'da mûsikî ve semâ ortaya çıktığı günden beri, bu konu dînî kriterlere uygunluk bakımından tartışma konusu olmuştur. Lehinde ve aleyhinde çok sayıda makale ve eser yazılmıştır. Nakşbendî-Müceddidî mensubu olan Müstakîmzâde Süleyman Sa'ddedîn, (ö. 1203/1788) yaşadığı yüzyılda mûsikî ile meşgul olmuş ve semâ ile meşgul olan tasavvuf ehlini savunanların yanında yer almıştır. Bu amaçla kaleme aldığı *Makûlât-ı Devriyye* isimli eseri, sûfilerin semâ yapmalarındaki amacı ve semâ yapmalarını oluşturan şartları anlamak, İslâm fıkhı açısından nasıl konumlandırılabileceği hususuna bir perspektif sunmak bakımından önem arz etmektedir. Bu makale, Müstakîmzâde'nin *Makûlât-ı Devriyye*'sinde mûsikî ve semâ konularına dair görüşlerini ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler Makûlât-ı Devriyye, Semâ, Mûsikî, Devran, Müstakîmzâde.

Müstakimzade Süleyman Sa'ddedin Views on Semâ and Mystical Music in His Makulat-ı Devriyye Written Work

Abstract

Since the appearance of islamic music and semâ, this issue has became from the religious suitability criterion subject of controversy and debate. Alot of in favour or against articles and works were written . Müstakimzade Süleyman Sa'ddedin (1203/1788) who was a member of Nakşbendi-Muceddidî in his living century was engaged with music and

* Yrd. Doç. Dr., YBU İslami İlimler Fakültesi Türk İslam Edebiyatı ve İslam Sanatları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (demircimustafa70@gmail.com).

have supported those who standed with mystics and sufisim . For this purpose the titled *Makulat-ı Devriyye* work which he has done is aimed to understand the sense and the meaning of sufi mystical ritual and the conditions which evolved and its status within islamic jurisprudence which presents an important perspective and views on this subject. This article, the *Makulat-ı Devriyye* work by Müstakimzade is aimed to reveal his views on music and samâ mystical ritual.

Key Words: Maqulat-ı Devriyye, Sema, Mystical Music, Devran, Mustaqimzade.

Giriş

Müstakîmzâde'nin görüşlerini aktarmadan önce genel olarak *Makûlât-ı Devriyye*'nin içeriği hakkında bilgi vereceğiz. Ayrıca Müstakîmzâde'nin yaşadığı yüzyılda mûsikînin konumu ve mûsikî anlayışına yaptığı etkilerden de bahsedeceğiz. Daha sonra mûsikî ve semâa dair görüşlerini aktaracağız.

Makûlât-ı Devriyye

Nakşbendîlik'in XVIII. yüzyıl Müceddidî kolu temsilcilerinden Müstakîmzade Süleyman Sa'deddîn'in (ö. 1203/1788)[1] *Makûlât-ı Devriyye*[2]

---

[1] Müstakîzâde Süleyman Sa'deddin, l131/1719 yılında İstanbul'da doğdu. Mânevî eğitimine Muhammed Salih-i Sahvi (ö. 1173/ 1759) vasıtasıyla Halvetilik'te başladı. 1149/ 1736'dan itibaren Mehmed Emin-i Tokadî vasıtasıyla Müceddidîlik'e intisap ederek devam etti. Tokadi'nin halifelerinden olan Müstakîmzâde hattat ve şairdir. Müstakîmzâde'nin, tasavvuf, edebiyat, tarih, felsefe ve diğer bazı dini ilimlere ilişkin çok sayıda telif ve tercüme eseri vardır. Müstakîmzâde 1203/1788 tarihinde doğduğu yer olan İstanbul'da vefat etmiştir. Müstakîmzâde'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz., Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal İnal, (Mukaddime), İstanbul: 1928, İstanbul Devlet Matbaası, s. 1-31; Ahmet Yılmaz, *Müstakîmzade Süleyman Sa'deddin: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisab'ı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: 1991, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 1-173; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: 1333, Matbaa-i Âmire, I, s.168; Muallim Nâcî, *Esâmî*, İstanbul: 1308, İstanbul Mahmutbey Matbaası, s.292; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin*, İstanbul: 1955, Maarif Basımevi, I, s.405; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Dımeşk: 1957, IV, s.266; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar Bl. nr. 2305-2309, II, vr.347; Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, İstanbul: 1275, Matbaa-i Âmire, IV, s.237; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara: 1982, TTK Basımevi, s.345

[2] Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 625/15'te kayıtlı bu eser toplam 21 varaktır. Müellif tarafından "*Makûlât-ı Devriyye*" ismine düşülen 1197/1782 yılı, eserin telîf târihidir. Di-

isimli eseri, "devrân", "semâ'" eksenli yaklaşımlarını ve mûsikî üzerine yapılan geleneksel fıkhî tartışmalara ilişkin görüşlerini içeren savunma amaçlı yazılmış risâlelerdendir.[3] Müstakîmzâde'nin bu risâlesini diğer savunma amaçlı yazılmış olan devran risâlelerinden ayrıcalıklı kılan husus, bağlı olduğu Hind alt kıtasında zuhur eden Müceddidiyye kolunun mûsikî ve semâ konusuna mesâfeli ve oldukça temkinli bir yaklaşım içerisinde olmasıdır.[4] Bu risâle, devrân ve semâ konularının yanı sıra, tasavvufun diğer bazı meselelerini de ihtiva etmektedir. Bu meyanda *Makûlât-ı Devriyye*'yi oluşturan makâlelerin başlıkları sırası ile şöyledir:

Birinci Makale: "Âbâ-i selâse" (*eb-i vâlid, eb-i muallim, eb-i mürebbî*), "Tarîkat silsileleri, Zikir-Zâkir" (vr.105a-105b), "Vecd-Tevâcüd" (vr.106b), "Raks" (vr.107a).

İkinci Makale: "Semâ' ve raksa dâir tartışmalar" (vr.107b).

Üçüncü Makale: "Sülûk-Sâlik", "Zikir-Zâkir" (vr.108b-109b), "Şiir-Tegannî" (vr.109b-110a), "Devrân ve raksın hill u hürmeti" (vr.110a-111a).

Dördüncü Makale: "Sûfiyyenin zâhiren muhâlif gözüken sözlerinin te'vîli" (vr.111b-112a).

ğer nüshaları için bkz., Süleymâniye Ktp., Esad Efendi, nr. 92; Topkapı Sarayı Ktp., EH 1719.

3 Savunma amaçlı risalelerden bazıları: Eşrefoğlu Rûmî, *Sırru'd-deverân*, Slm. Ktp., Esad Efendi, no: 1498; Abdülehad Nûri, *Risâle fi hakkı deverâni's-sufiyye,* Beyazıt Ktp., Veliyyüddîn Ef., 1827/11; Abdulkerim Celvetî, *Risâle fi hakki'd-deverani's-sûfiyye,* Slm. Ktp., Esad Efendi, no: 3632; Sünbül Sinan, *Risâletün fi devrâni's-sûfiyye*, İstanbul Merkez Ktp., no: 3783; Ankaravî, *Huccetü's-semâ'*, Slm. Ktp., Nâfiz Paşa, 469/2, 395/1; Beşiri Kütahyevî, *Risâle-i Deverân,* İstanbul Ün. Merkez Ktp., Türkçe Yazmalar, no: 2216; Kalender Efendi, *Risale fi hakkı deveran,* İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye, no: 538; "Semâ' Risâleleri" konulu master tezimiz Ankaravî, Abdüehad Nûri ve Sümbül Sinan'ın kaleme aldıkları, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz risâlelerinin metinlerini ve bu metinlerin incelemesini ihtiva etmektedir. Bkz., Mustafa Demirci, "*Semâ Risâleleri*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 1996, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4 Müceddidiyye'nin mûsikî ve semâ' konusundaki yaklaşımları için bkz. H. İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidîlik (XII / XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: 2004, Sûf Yay., ss.354-360; Genel olarak Nakşbendîlik'in mûsikîye bakışı için bkz., Hüseyin Çelik, *Nakşbendî Tarikatı ve Musiki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: 1999, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 75-92; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, İstanbul: 1976, Uludağ Yay., ss.370-381

Beşinci Makale: "Merâtib-i Zikir" (vr.112a-112b), "Hâlât-ı Selâse" (Muhâdara-Mükâşefe-Müşâhede) (vr.113a), "Cem'- Cem'u'l-cem'" (vr.113b), "Gınâ-Çalgı Âletleri" (vr.113b-114b), "Semâ'ın Şartları, Âdâb-ı Semâ'" (vr.114b-121a), "Cemaatle Zikir ve Zikir Çeşitleri" (vr.121b-123b).

Benzer çalışmalar içerisinde Müstakîmzâde'nin şeyhi Mehmed Emîn Tokadî'nin (ö. 1158/1745) aynı amaçla yazdığı, *Siyânet-i Dervişân der Bahs-i Devrân-ı Sûfiyyân* isimli devran risâlesi de konumuz açısından önem arz etmektedir.[5] Tokadî (ö. 1158/1745) bu risalesinde devrân ve mûsikîye dair konuları bütün yönleriyle tartışarak savunmuş, bu konuda yöneltilen itirazlara ve ithamlara karşı çıkmıştır. Müstakimzâde aynı amaçla kaleme aldığı *Makûlât-ı Devriyye*'sinde şeyhi Tokadî gibi benzer bir yol izlemektedir.[6]

Müstakîmzâde'nin mûsikî ve semâa ilişkin görüşlerini değerlendirirken *Makûlât-ı Devriyye*'deki görüşlerinin yanı sıra yazarın diğer çalışmalarından da istifade ettik. Özellikle mûsikî ilmine dair yaklaşımlarını incelerken *İlm-i Mûsikî'ye Dâir Bir Risâle* isimli makalesine müracaat ettik. Araştırmalarımız, Müstakîmzâde'nin mûsikîye olan ilgisinin meselenin fıkhî boyutunu tartışmanın ötesinde olduğunu göstermektedir. O'nun *İlm-i Mûsikî'ye Dâir Risâle*'si[7] ve *Mecmûa-i İlâhiyyât*[8] isimli çalışmaları bunun en çarpıcı örnekleridir. Müstakîmzâde mûsikî ilmine dair makalesinde; mûsikî ilmine ilişkin târihî bilgilerin yanı sıra, bu ilmin özelliklerine, diğer sanatlar arasındaki yerine, mûsikî insan ilişkisine, mûsikînin insan ruhuna etkisine ve mûsikî makamlarına ait bazı konulara kısaca

---

5 Mehmed Emîn-i Tokadî, *Siyânet-i Dervişân der Bahs-i Devrân-ı Sûfiyyân*, Millet Ktp., Ali Emîrî-Şer'iyye, nr. 832; Tokadî'nin bu eseri H. İbrahim Şimşek tarafından günümüz harflerine aktarılarak yayınlanmıştır. Bkz., Şimşek, H. İbrahim, *Mehmed Emîn-i Tokadî (Hayatı ve Eserleri)*, İstanbul: 2005, İnsan Yay., ss.81-104

6 Şimşek, Tokadî ve Müstakîmzâde'nin bu risâlelerini "İki Nakşbendi Müceddidinin Devran Savunması -Mehmed Emin-i Tokadi (ö. 1158/1745) ve Müstakim-zade Süleyman Sadeddin (ö. 1203/1788) Örneği" başlıklı makalesinde kaleme almıştır. Bkz., Şimşek, H. İbrahim, "İki Nakşbendi Müceddidinin Devran Savunması -Mehmed Emin-i Tokadi (ö. 1158/1745) ve Müstakim-zade Süleyman Sadeddin (ö. 1203/1788) Örneği", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara: 2003, ss.283-298

7 Müstakîmzâde'nin mûsikîye dair makalesi Türkçe'dir. Yazma nüshası, Topkapı Sarayı Ktp., EH. 1719'da kayıtlıdır. 1186/1773'da yazılmıştır. İki varaktır.

8 Bestelenmiş dînî mûsikî formlarına ait güftelerin yer aldığı bu mecmua Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, no: 3397'de kayıtlıdır. Müstensihe ait bu nüsha 1212/1797 tarihlidir ve toplam 154 tvaraktır.

temas etmektedir. *Mecmûa-i İlâhiyat* isimli güfte derlemesi ise, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Müstakîmzâde tarafından kaleme alınmıştır. Mecmua, çeşitli makamlarda bestelenmiş ilahilerden oluşmaktadır. Bütünüyle dînî eserlerin oluşturduğu mecmuada na't, temcîd, tesbîh ve ilahiler yer almaktadır. Ayrıca bu eser, Müstakîmzâde'nin mûsikî ile ilişkisini, Osmanlı mûsikîsi tarihine ve dînî mûsikîye vâkıf olduğunu göstermesi bakımından önemli bir çalışmadır.[9]

Elde ettiğimiz bilgiler Müstakîmzâde'nin, mûsikînin hem teorik hem de pratik yönüyle çok yakından alakalı olduğunu göstermektedir. Müstakîmzâde'nin mûsikî icrâcılığına dair herhangi bir kayda rastlayamadık, ancak güfteleri kendisine ait bazı eserlerinin olduğunu biliyoruz[10]. Güftekâr yönüne örnek olması bakımından Naat türünde yazdığı güftelerden iki beyti burada zikretmekte yarar görmekteyiz.

"Dehânın kân-ı yâkut-i safâdır yâ Rasûlallah / Zebânın bülbül-i bâğ-ı vefâdır yâ Rasûlallah

Kelâmındır şifâ-yı derd-i isyân her tebehkâra / Şefâat hasta-i cürme devâdır yâ Rasûlallah"[11]

XVIII. Yüzyılda Osmanlı ve Mûsikî

XVIII. yüzyıl Nakşbendî-Müceddidî temsilcisi olan Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn'in mûsikîye olan ilgisini ve bu konudaki çalışmalarını daha iyi anlayabilmek için hem yetiştiği ortamı ve hem de temsil ettiği tarikat meşrebini bilmekte fayda var. Bu sebeple, Müstakîmzâde'nin yaşadığı yüzyılın genel bir fotoğrafını çekerek konuya giriş yapmak istiyoruz. Müstakîmzâde Osmanlı İmparatorluğu'nun oldukça karışık olduğu yüzyılda yaşamıştır. Yaşadığı dönem boyunca; III. Ahmet (1718-1730), I. Mahmud Han (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774) ve I. Abdülhamid (1774-1789) iktidarda bulunan padişahlardır. XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyâsî, askerî ve sosyal açıdan çalkantılı olduğu bir dönemdir. 1699 yılında imzalanan

---

9 *Mecmûa-i İlâhiyyât* hakkında Şengül Sağman tarafından yapılmış bir yüksek lisans tezi bulunmaktır. Bkz. Şengül Sağman, *Müstakîmzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2001

10 Bkz., Müstakîmzâde, *Mecmûa-i İlâhiyât*, vr.132b.

11 *A.g.e.*, vr.132b.

Karlofça Anlaşması ile Avrupa kıtasında ilk defa toprak kaybına uğramış, Kanije, Mora, Budin, Varat gibi eyaletleri kaybetmiştir.[12] Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin iktidârı ve hâkimiyeti ciddî derecede sarsılmış, içeride ve dışarıda isyanlar baş göstermiştir. Kalkınma hamleleri, ıslahat girişimleri isyanlar yüzünden yarıda kalmıştır[13].

Bütün bu karışıklıklara rağmen Osmanlılar'da XVIII. asır Türk Mûsikîsi'nin oldukça parlak dönemlerindendir. Bu yüzyılda mûsikî alanında yoğun çalışmalar yapılmıştır. Dönemin mûsikîşinasları çalışmalarında dînî mûsikîye ait eselerle sınırlı kalmayıp dindışı eserlere de yer vermişlerdir. Itrî, Tosunzâde Abdullah, Kenzî Hasan Ağa gibi mûsikîşinaslar hem câmi hem tekke ve hem de klasik mûsikîde eserler veren önemli şahsiyetlerdir.[14] Osmanlı pâdişahları hem kendileri mûsikî ile meşgul olmuş ve hem de iktidarları süresince mûsikîşinasları himâye etmiştir.[15] Bilindiği üzere Damad İbrahim Paşa'nın sadrazam olması ile başlayan Lâle Devri (1718-1730) ilimde, sanatta, edebiyatta ve özellikle mûsikîde önemli gelişmelere sahne olmuştur[16].

XVIII. yüzyılda Anadolu'da varlık gösteren Osmanlı Müceddidîliği, bu yüzyılın ilimde, sanatta ve edebiyatta yaşanan parlak döneminin etkisi altındadır. Bu ekolün ortaya çıktığı Hind alt kıtasının mûsikî ve semâa karşı muhalif duruşunun aksine, aynı ekolün XVIII. yüzyıldaki Anadolu uzantısının mûsikîye olan yaklaşımı, tam tersi bir görünüm arz

---

12 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: 1971-72, Türkiye Yayınevi, III, s.484-485.

13 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, Türk Tarih Kurumu Yay., s. 38-40; Danişmend, *a.g.e.*, III, s.488; Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Ankara: 1979-80, Kültür Bakanlığı Yayınları, Bilim Dizisi: 11, III, s.318-319; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: 1982, Türk Tarih Kurumu Yay., IV/I , s.40-44; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1971, M.E.B. Yay., II, s.738.

14 Nûri Özcan, "Osmanlılarda Mûsikî", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul: 1993, III, s.235.

15 Rauf Yekta, *Türk Mûsikîsi*, Orhan Nasuhioğlu, (çev.), İstanbul: 1986, Pan Yay., s.52; Müstakîmzâde Osmanlı İmparatorluğu'nun en karışık olduğu yüzyılda yaşamıştır. Yaşadığı dönem boyunca; III. Ahmet (1718-1730), I. Mahmud Han (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774) ve I. Abdülhamid (1774-1789) iktidarda bulunan padişahlardır.

16 Nuri Özcan, *XVIII. Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1982, I. s.55.

etmektedir. Anadolu'daki Müceddidîler semâ' ve devran konusunda muhalif olmadıkları gibi dönemin üstadlarından mûsikî dersleri bile almışlardır. Bizzat Müstakîmzâde'yi şeyhi Mehmed Emîn-i Tokadî, Hâfız Post (ö.1105/1694), Itrî Çelebi (ö.1124/1712), Küçük Müezzin Muhammed (ö.1130/1717), Yahya Nazm Çelebi (ö.1140/1727) gibi üstadlardan mûsikî dersleri almıştır.[17] Tokadî ve Müstakîmzâde'nin mûsikî ve devrânı savunmaya sevk eden diğer bir neden ise; her ikisinin de Müceddidiyye mensubu olmalarının yanı sıra aynı zamanda Halvetiyye ve Kâdiriyye tarikatından da icâzetli olmalarıdır.[18]

Mûsikî

Araştırmamızın önemine ve çerçevesine dair genel bilgiler sunduktan sonra, bu bölümde Müstakîmzâde'nin mûsikî ilmine bakışına dair bilgiler aktaracağız. Müstakîmzâde öncelikle "mûsikî" kelimesini etimolojik açıdan ele almaktadır. O'na göre mûsikî Yunanca bir kavramdır ve iki kelimeden oluşmaktadır. Bunlardan ilki; "mûsi" kelimesidir ve "nağmeler" manasına gelmektedir. "kî" ise; ölçülü, zevk veren demektir. Yani mûsikî , „ölçülü sesler, hoş nağmeler" demektir[19].

---

17 Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidîlik*, s.357

18 Şimşek, *a.g.e.*, s.358

19 *"Mûsiki (müzik) kelimesinin kaynağı hakkında değişik görüşler arasında en yaygın olanı Latince musicaya dayandığını ileri süren görüştür. Eski Yunanca'daki mousikéden (mousa) geldiği kabul edilen musicanın kökü ise müz (muse) kelimesidir. Yunan mitolojisinde Tanrı Jüpiter'in Tanrıça Mnemosyre'den doğan dokuz kızının adı olan "müz"lerin her biri ayrı bir ilim ve güzel sanatın ilâhesi sayılmaktaydı. Antikçağ'ların sonlarına doğru "mus" ya da "musiké" dendiğinde sadece bugünkü mûsiki kavramı anlaşılmaya başlamıştır. Terim birçok milletin dilinde Latince'sine benzer kelimelerle karşılanmış, Arapça'da mûsîkā; Farsça ve Türkçe'de mûsikî şeklinde seslendirilmiştir. Mûsikinin tarih boyunca birçok tanımı yapılmıştır. Pisagor'a (Pythagoras) göre mûsiki "birbirine benzemeyen çeşitli seslerden meydana gelen konser", İbn Sînâ'ya göre "birbiriyle uyumlu olup olmadığı yönünden sesleri ve bu sesler arasındaki zaman sürelerini araştıran riyâzî bir ilim"dir. Abdülkādir-i Merâgī mûsikiyi "îkā' devirlerinden biriyle tertip edilip kulağa yumuşak gelen nağmelerin bir araya getirilmesi", Emmanuel Kant "sesler vasıtasıyla birbirini takip eden güzel hisleri ifade etme sanatı", Jean-Jacques Rousseau "sesleri kulağa hoş gelecek şekilde tertip edebilme sanatı" olarak tanımlamıştır. Dimitrie Cantemir (Kantemiroğlu) mûsikiyi, "çıkardığımız seslerin ölçülü bir zamanda bir usulün düzenine uyarak hareket edip belirli bir yerde karar kılıp durması ve işitme gücümüze zevk vermesi" diye tarif ettikten sonra felsefeye göre akıl gücünün konuşabilen canlılara mahsus bulunduğunu ve mûsiki ilminin de akıl sahibi olmanın bir delili sayıldığını söyleyerek yüce yaratıcının bu eşsiz hediyesini âdemoğlundan başka hiçbir mahlûkata bağışlamadığını ilâve eder."* Nuri Özcan-Yalçın Çetinkaya, "Mûsiki",

Müstakîmzâde'ye göre mûsikî en üstün sanat dalıdır ve ilâhî bir hikmetin eseridir. Ona göre; "*Mevzûât-ı mûsikî cevâhir-i rûhânî olmakla müstemîâna te'sîr eder.*"[20] Diğer sanatların içeriği ruha tesîr bakımından mûsikîden daha geridedir. Çünkü mûsikî rûhun tepkilerini en etkin bir biçimde ifade edebilen estetik sanat dalıdır. Hikmet ehli kimselerin mûsikîden çıkardıkları mânâ, onun oyun ve eğlence için değil âlem-i kudse ruhların ünsiyetini ve ruhların ülfetini sağlamak için vaz olunduğudur. Nağmeler, sözle anlatılamayan duyguların ifadesidir. Bu bakımdan rûhun dili sayılabilir. Tabîatta yayılan hoş sedâları ve nağmeleri dinleyen insanların ruhları münbasit olur, inşirah bulur. Ritim ve makam insan ruhunun derinliklerine iner. Etkin bir biçimde kavrayarak nüfûz eder. Müstakîmzâde taşıdığı bu üstün meziyetleri bakımından mûsikînin insan rûhunu aşkın olan varlığa yaklaştırıcı özelliği olduğu kanaatindedir. Mûsikîyi yalnızca insanı coşturan, nefsi duygularını tahrik eden ve harama teşvik eden bir disiplin olarak görmemektedir. Tam tersine diğer ilimler arasında sağlam bir zemine oturtarak vahyin sınırları içerisinde üstünlük atfetmektedir[21].

Müstakîmzâde'nin bahsettiği bu üstün nitelikleri sebebiyle mûsikî, tasavvuf mensupları nezdinde de kabul görmüştür. Zaman içerisinde muhtelif tarîkatların mânevî neşvesini mûsikî diliyle anlattığı düzenli merasimlerin oluştuğu görülmüştür. Özellikle zikir toplantılarında mûsikî âletleri ile icrâ edilen semâ meclisleri yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Müstakîmzâde, yaşadığı dönemde tarîkat mensuplarının bu tür faaliyetlerini şer'î açıdan haram sayan ve işi küfre kadar vardıran ithamların karşısında yer almıştır. Bu tutumunu araştırmamıza konu olan, savunma amaçlı yazdığı *Makûlât-ı Devriyye* isimli risâle ile yazılı hale getirmiştir[22].

DİA, C. XXXI, TDV Yay., s. 257; Ayrıca bkz., Talay, Feyha, *Mûsikî Târihi*, İstanbul: 1951, Tan Matbaası, s.3-4;

[20] "*Mûsikîye dair hususlar rûhâ ait cevherler olduğu için dinleyenleri etkiler*", Müstakîmzâde, *Fenn-i Mûsikî'ye Dâir Risâle*, vr.50b

[21] *A.g.e.*, vr.50b.

[22] Müstakîmzâde, *Makûlât-ı Devriyye,* Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa 625/15.

Semâa Dair Görüşleri

Müstakîmzâde'ye göre semâ konusu, ortaya çıktığı dönemden beri İslâm âlimleri ve mutasavvıfların kendi aralarında ihtilafa düştükleri ve tartıştıkları bir mevzudur. O, *Makûlât*'ında tartışmaların ayrıntılarına girmeksizin yalnızca değerlendirmelerin yapıldığı kaynaklara değinmekle yetinir.[23] Bu tartışmalar başlangıçta semâ'ın kaynağı etrafında yapılmakta idi.[24] Bu eserlerde yer alan bilgilere göre, insanda güzel sese karşı duyarlı olan bir duyunun var olması her çeşit semâın caiz ve helal oluşunu ispat etmek için yeterli bir delil değildi. Güzel sesin doğru ve gerçek semâa öncülük edebilmesi için bu duyunun aklî ve dinî ölçütlerle de uyumlu olması icab ediyordu. Bu sebepledir ki sufîler önce Kur'an ayetlerini araştırdılar ve semâın ispatı sadedinde delil olarak sunabilecekleri ayetleri tespit etmeye koyuldular. Evvela, "*Söylenen her sözü [dikkatle] dinleyen ve onların en güzeline uyan kullarıma müjde ver!*"[25] ayetine dayanarak semâı bir tür "*sözün en güzeline uyma*" olarak kabul ettiler. "*İman edip salih amel işleyenler cennet bahçelerinde neşelendirileceklerdir*"[26] ayetinde geçen "*neşelendirileceklerdir*" ibaresini de semâ olarak yorumladılar. Yüce Allah'ın ruhlara "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim*?" şeklindeki hitabını ve onların da bu hitabın zevkiyle kendilerinden geçip "*Evet*" cevabı vermelerini de semâın başlangıcı olarak kabul ettiler.[27] Müstakîmzâde de aynı yolu izleyerek semâın başlangıcı olarak mezkûr ilâhî hitabı esas almaktadır. O'na göre "*Elestü birabbikum*?" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) sorusunun sâliki cezb ve tahrik etmesiyle kendinden geçer. Semâ bu lezzetin semeresidir. Müstakîmzâde'ye göre bu sûfiler üzerine inen rahmetten biridir.[28] Önceleri bireysel olarak yapılan bu düzensiz ve irade dışı dönüş hareketleri zamanla şekil format değişikliğine uğramış-

---

23 *A.g.e.*, vr. 109a - vr. 109b.

24 Semâ'ın kaynağına dair yaklaşımlar için bkz., Abdulkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: 1991, Dergah Yay., s. 514-515; Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, Dilâver Selvi (çev.), İstanbul: 1999, Semerkand Yay., ss. 219-222; Kelâbâzî, *Ta'arruf*, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: 1992, Dergah Yay., ss. 220-222

25 Zümer, 17-18.

26 Rûm, 15.

27 Kuşeyri, *Risâle*, s. 514-515; Kur'ân-ı Kerîm'de mûsikînin helal olduğuna delil gösterilen ayetler için ayrıca bkz. Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*', ss. 50-55

28 Müstakîmzâde, *a.g.e.*, vr. 124a

tır. Asıl tartışmalar da semâın tek kişilik bir faaliyet olmaktan çıkıp toplu olarak yapılmaya ve düzenli hareketlere dönüşmeye başlamasından sonra yoğunlaşmıştır. Mûsikînin dahil olması ile başlayan ve mûsikînin etkisiyle coşup dönerek devrân edenlerin husûle gelmesi ile devam eden süreç ise konuyu daha da içinden çıkılmaz hale getirdi. Müstakîmzâde semâı savunan diğer bütün mutasavvıflar gibi konuyu bir fakih hassasiyetiyle ele almaktadır. Kendisinin müderrislik yetkinliğine sahip ve fıkha ait kaynak eserlere hâkim olması bu konudaki yaklaşımlarını daha önemli hale getirmektedir[29].

Müstakîmzâde "semâ" ve "devrân" konusunu şekil ve muhtevâ olmak üzere iki açıdan ele almakta, daha çok muhtevâsı üzerinde durmaktadır. Tasavvufta semâ' geniş kapsamlı bir kavram olarak kullanılmaktadır. Mûsikî semâ'ın yalnızca özel bir bölümüdür[30]. Sözlükte; "dinleme işitme, kulak verme" anlamlarına gelen semâ'ın tasavvuf ıstılâhında "Hakk'tan gelen ve insanları Hakk'a çağıran ilâhî bir mesaj" olarak tanımlandığını bilinmektedir.[31] Devrân sözlükte; "dönmek" anlamına gelirken[32] tasavvuf ıstılahında; "Kâdiriyye, Rıfâiyye, Halvetiyye, ve Mevleviyye gibi cehrî zikri esas alan tarîkatların döne döne yaptıkları zikir, semâ', tarîkat âyini" demektir[33]. Tartışmalar özellikle toplu ve disiplinli zikirlerin yapıldığı, ilâhilerin okunduğu ve bazı mûsikî âletlerinin de yer aldığı meclisler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Müstakîmzâde devrânı semâ' ile aynı anlamda kullanmaktadır[34]. Biz de konuyu incelerken semâ ve devrân kelimelerini aynı anlamda kullanacağız.

Müstakîmzâde'ye göre semâ ve buna bağlı olarak ortaya çıkan düzenli ya da düzensiz coşkulu hareketler, ilâhî nurların sâlikin kalbine girmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Zira Hakk'ın huzurunda Allah'tan başka her şeyden arındırılmış bir kalp ilâhî nûra gark olduğu zaman, tasavvuf ehlinde fütûhât (infitâh-ı kalp) olarak adlandırılan hâli meydana

---

29 *A.g.e.,* vr. 104b.

30 Uludağ, *a.g.e.*, s. 229.

31 Uludağ, *a.g.e.*, s. 422.

32 Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed İbn-i Manzur, *Lisânu'I-Arab*, (thk. yn. nşr.,), C.I-XVIII, Beyrut: 2005, c. VII, s. 255-256.

33 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: 1991, Marifet Yay., s.138

34 Müstakîmzâde, *a.g.e.*, vr. 109b.

getirmektedir. Allah'ın sevgisinden başka her türlü duygu ve düşünceden arınan kalp ilâhî nûrun ışıkları ile aydınlanmakta, bir takım ilâhî tecellîlere mazhar olabilecek kıvama erişmektedir. Sâlikin bu fütuhâta erişmesi ya ilâhî şevkin galebesi sonucu oluşan tam bir vecd hali ile, ya da vecde ulaşmak için kendisini zorlaması (tevâcüd) ile mümkün olmaktadır[35].

Müstakîmzâde'ye göre semâ takrîrî sünnettir. Semâ'ın takrîrî bir sünnet olduğunu savunanların ortak delilleri olan ve Hz. Ali, Hz. Zeyd ve Hz. Ca'fer' ile Hz. Peygamber arasında geçtiği rivayet edilen olay, Müstakîmzâde'nin *Makûlât*'ında yer verdiği en önemli hadislerdendir.[36] Hadîs'e göre; "*Bir keresinde Rasûlullâh (s.a.v.) Hz. Ali'ye "Sen bendensin, ben de sendenim" demiş, o da (sevincinden) hoplamıştı. Sonra Hz. Cafer'e, "Senin sûretin ve sîretin bana benzedi" demiş, o da (sevincinden) ayağa kalkıp raks etmişti.. Bundan sonra Zeyd b. Hârise'ye ; "Sen benim kardeşim ve mevlâmsın" demiş o da (sevincinden) kalkıp raks etmişti.*[37] Bu üç sahabenin Hz. Peygamber'in iltifatlarının coşkusu ile ayağa kalkıp düzensiz biçimde yaptıkları bu hareketler semâı savunanlar tarafından sahabelerin yaptığı ilk semâ olarak kabul edilmektedir.[38] Bu hadisten hareketle gerçekten cezbeye kapılarak vecde gelip istekleri dışında dönenlerin halleri de bu türden bir semâ' olarak telakkî edilmektedir[39]. Müstakîmzâde'ye göre sahih ve hâlis bir niyete sahip sâlikin vecde erişmek için kendisini zorlayarak yaptığı semâ ve bu türden hareketler de aynı şekilde mendup hükmündedir[40]. Bu vecd, ister şevkin baskın gelmesiyle, isterse vecde erişme isteğiyle (tevâcüd) ve isterse kendisini zorlayarak ortaya çıkmış olsun hüküm değişmez. Kendisi bu hükmü verirken Cüneyd-i Bağdâdî'nin bu konuda

35 *Ayn. esr*., vr.110b.

36 *Ayn. esr*., vr. 106a.

37 Buhârî, Ashâbu'n-Nebî, 9; Ahmed, Müsned, V, 204

38 Uludağ, *İslâmda Mûsikî ve Semâ*, ss. 93-102

39 Müstakîmzâde, *age*., vr. 106a; Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 231

40 "*Sâlik-i tahsîl-i vecdde, tevâcüd ve tekellüf gibi hareket ve sema'da niyyet-i hâlise-i sahîha sâhibi veya galebe-i şevkden neş'et eden hareket, kendisine hâdis olan kimesnelerin semâ' ve hareketleri mendupdur*." bk. Müstakîmzâde, *a.g.e.*, vr. 110b.

ki görüşlerinden de yararlanmaktadır[41]. Asıl tartışmanın bu türden kişisel davranışların zamanla toplu halde yapılıyor hale gelmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır demiştik. Müstakîmzâde bu gelişmeyi de "bid'at-i hasene"[42] olarak nitelendirmektedir[43]. Müstakîmzâde bu yaklaşımını temellendirirken sâlikin düzensiz hareketlerinden ibaret olan semâ'ının temelinde ilâhî bir cezbe[44] ve vecd[45] olduğu gerçeğinden hareket etmektedir. Çünkü, hakîkî cezbeye ulaşmış olan kimselerin vecdini açığa vurması, etrafında bulunanlarda cezbeye tutulma isteği ve vecde erişme arzusu uyandırmaktadır[46]. Bu durumda müellifimize göre hakîkî cezbe sahipleri taklit edilerek onların eriştikleri vecdi elde etmeye çalışmak mümkündür ve câizdir. O'na göre tasavvuf literatüründe önemli bir kavram olan vecd ve tevâcüd[47] semâ ehli için de geçerli görülmektedir[48]. Müstakîmzâde'ye göre vecdin açığa vurulması ile oluşan etkileşim bir tür davettir. Çünkü gerçek cezbe sahibi olan kimseleri taklit etmek *Bukâ Hadîsi*'nde olduğu gibi bir emr-i celîldir[49]. "*Kur'an okuyunuz ve okurken ağlayınız. Eğer ağlayamıyorsanız, ağlamaya çalışınız, ağlar gibi yapınız*" [50] Bu

---

41 "*Cüneyd cenablarına hâl-i semâ'ı suâl eylediklerinde tafsîl buyurup ba'zı kavim hılline ve niceler hatar-nâk olmasına zâhiblerdir. Lâkin bu emirde benim muhtârım budur ki; abdin indallâh cem'iyyet-i huzûruna vesîle olan her hâl emri menduptur, buyurdular*." bkz., *ayn. esr*.,vr. 110b.

42 "*Arapça'da "icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek" anlamlarına gelen "bd'a" kökünden türeyen bid'at, "daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhdes) şey" anlamına gelir. Doğurduğu sonuçlara göre bid'atın hasene-seyyie diye ikili veya vâcip, mendup, mubah, mekruh ve haram şeklinde beşli tasnife tâbi tutulmasından başka itikadî-amelî, fiilî-terkî, ibadetlerle veya günlük yaşayışla ilgili olmasına göre taabbüdî-âdî şeklinde ayırımları da yapılmıştır*." Bkz. Rahmi Yaran, "Bid'at", *DİA*, C. VI, s.129

43 *A.g.e.*,vr. 105b.

44 Cezbe: " *"Celbetme", " Çekme" demektir. Tasavvuf'ta ilâhî inayetin gereği olarak Hakk'ın kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın kendisine yaklaştırması*"., Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 117

45 Vecd: " *"Bulma" , "Varolma", "Buluş" anlamına gelir. Tasavvuf ıstılahında, kulun herhangi kasdı ve çabası olmadan, onun kalbine tesadüf eden şey (ilham, his, feyz, varid)*." , Uludağ, *Ayn. esr*., s. 514

46 *A.g.e.,* vr. 106a.

47 Tevâcüd: " *Sâlikin bilerek ve isteyerek vecde gelmesi, daha doğrusu vecde gelmek için çabalaması. Vecd halini taklid etmesi*". Uludağ, *a.g.e*., s. 485

48 *A.g.e.,*vr. 106a.

49 Müstakîmzâde, *a.g.e*., vr.105b.

50 Buka hadisi için bk. İbn Mâce, Zühd, 189; Salât ve's-Sünne, 176.

hadîs geçek cezbeye kapılmamış olan taklîden semâa kalkmasıdır. Müstakîmzâde bu hadîsi sâlikin cezbeye kapılıp vecde gelmiş gibi dönerek vecde erişme çabasına delil olarak göstermektedir. Çünkü bir şeye öykünmek, işin gerçeğine ulaşmak için çok önemli bir vesîle olarak kabul edilmektedir. Taklit konumunda olan sâlikin işini düzenli hareketlere dönüştürerek icrâ edebilmesi için önce niyet etmesi gerekir. Çünkü niyet ve duâ böyle bir öykünmenin geçerliliği için önem arz etmektedir. Aksi halde yapılan bu düzenli hareketler raksa ve eğlenceye dönüşebilir.[51]

Semâ' etmenin cevâzından yana olan bir çok görüş sahiplerinin yaptığı gibi Müstakîmzâde de semâ'ın yapılabilmesi için bazı şartlar ileri sürmektedir. O'na göre "*Mürîd, sükûtunda bahr ve sayhasında nehr olur*". Öncelikle sâliki şevke getirmek için bir davet ediciye ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü müellifimize göre herhangi bir manevî coşku hâli olmaksızın semâ' yapmak edep sınırlarını aşmak anlamına gelmektedir. Eğer bu hâl (şevk-i dâî) başlangıçta ortaya çıkıp daha sonra yok olursa buna da sabretmelidir. Çünkü kendi haline vâkıf olmak kendisi için sûrî ve mânevî bir şifâdır. İkincisi; sâliklerin mânevî eğitiminden sorumlu mürşidler tam anlamıyla mânevî olgunluğa erişememiş olan mürîdlerini semâ' meclislerinden uzak tutmalıdır. Çünkü bu meclisler onlar için birer tuzak mahalleridir. Her an asıl amacından uzaklaşarak eğlence haline dönüşebilir. Müellifimiz üçüncü olarak, semâ' yapanların ifrat ve tefrit gibi uç davranışlardan uzak durmaları gereğine işaret etmektedir.[52]

Müstakîmzâde, tartışmalı bir konu olması sebebiyle mûsikîde olduğu gibi semâ için de tek bir hükümden söz etmenin mümkün olmadığı görüşündedir. Çünkü semâı icrâ edenlerin amacı, icrâ etme şekilleri ve muhtevâsına göre farklı fıkhî hükümler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda semâ'ın bir kısmı helal bir kısmı haram olurken, kimi semâ toplantıları için mübah, mekruh ve mendup hükümleri de verilebilmektedir[53]. Ancak Müstakîmzâde hangi semâın hangi hükmü taşıyacağı hakkında da detaylı ve kesin bir açıklamada bulunmamaktadır. Bu durum bizi konunun açıklığa kavuşması için semâ yapanların niyetini sorgulamak gibi bir sonuca götürmektedir. Müstakîmzâde bu noktada konuya iyi niyet mer-

51 *A.g.e.*, vr. 106a.

52 *Ayn. esr.*, vr.110a.

53 *Ayn. esr.*, vr. 115a.

kezli bakmak ve bu çerçevede davranmak gerektiğine işaret etmektedir.[54] Çünkü O'na göre semâ, kalbin tasfiyesi ve gönül bulanıklığının giderilmesi için takip edilecek önemli yollardan birisidir[55]. Sûfiyyenin "ebrâr" olarak nitelendirdiği ibâdet ehli kimseler semâı, yalnızca Hakk Taâla'ya yaklaşmak amacıyla yaparlar. Onların hiç birinin gönlünde şarkı söyleyerek, raks ederek ve eğlence amaçlı oyunlar vasıtasıyla Hakk'a yakınlaşma arzusu ve duygusu oluşmaz. Eğlence ve dans amaçlı oluşan bir meclis, ancak dünyevî şehvetleri harekete geçiren eğlence ortamlarıdır. Bu tür bir ortam ile sûfiyyenin seçkin şahsiyetleri arasında hem şekil ve hem de muhtevâ bakımından bir bağlantı kurmak kesinlikle doğru değildir[56].

Müstakîmzâde sûfiyyenin semâ yapması konusuna olumlu yaklaşmaktadır. Bu olumlu tutumunu semâ yapan kişinin amacı ve bu işi yapan kimsenin niyetine göre şekillenmektedir. Müstakîmzâde'nin bu yaklaşımının semâı savunanlar açısından yeni bir bakış açısı getirdiğini söyleyemeyiz. Zira semâı savunan mutasavvıfların hemen hepsi benzer şeyler söylemektedir.

A. Raks'a Dair Görüşleri

Raks; "oynamak, dans etmek" anlamına gelen bir kelimedir[57]. Müstakîmzâde raks konusunu müstakil bir başlık altında ele almamıştır. Bunun nedeni gerçekte raksın sûfiyyeye ait semâ' ve devrân-ı sûfiyye ile doğrudan bir ilgisinin olmamasıdır. Raks konusunda Rasûlullah'ın (s.a.v) Erfide Oğulları'nın bayram günü icrâ ettikleri kalkan-mızrak oyunlarını Hz. Âişe'ye izletmesi ve buna izin vermesini konu edinen bu meşhur hadîsin[58] sıklıkla zikredildiğini görüyoruz. Özellikle semâ', raks ve de-

---

54 *Ayn. esr.,* vr. 107a.

55 *Ayn. esr.,* vr. 115a.

56 *Ayn. esr.,* vr. 114b.

57 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, s. 202-203; Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, (Tıpkı Basım), İstanbul: 1304 h., II, s.1180; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.390.

58 "*Vallâhi Rasûlullah'ı (s.a.v.) hücremin kapısının yanında duruyorken gördüm. Habeşliler Rasûlullâh'ın mescidinde kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Oyunu seyredebilmem için Hz. Peygamber beni ridâsı ile örtmekte idi. Sonra O benim (oyunu seyredebilmem) için ayakta durdu. Ben usanıncaya kadar bu vaziyette beklemişlerdi. Düşünün ki, o zaman ben, yeni yetişmiş ve oyun seyretmeye düşkün bir genç kızdım. Yine bir bayram günü idi. Sûdan'dan gelen siyâhîler Rasûlullâh'ın huzûrunda kalkan-mızrak oyunu oynuyor ve böylece raksediyorlardı. Ben oyunu seyretmek için izin istemiştim de O (s.a.v) muvafakat buyurmuştu. Başımı mübarek omuzuna koydum ve oyunu seyretmeye başladım. Rasûlullah; Haydi bakalım Erfide Oğulları! Keyfinize*

vrân hakkında savunma amaçlı yazılan eserlerde bu hadîs raksın mübah olduğuna delil olarak gösterilmektedir.[59] Raksın sûfîlerin gündeminde yer alıyor olması, semâ' ve devrânın raksa nisbet edilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır[60]. Gerçekte böyle bir konunun doğrudan semâ' ya da devrân ile ilgisi olduğu söylenemez. Zaten müellifimiz de semâ'ın raks ile aynı kefeye konmasına karşı çıkarak, devrânın raks olarak kabul edilmesinin yanlış olduğunu delillerle izah etmeye çalışmıştır[61]. Öncelikle mûsikî âletlerinin içinde yer aldığı meclislerde icrâ edilen devrânı eğlence amaçlı yapılan rakstan ayıran hususlara işaret etmektedir. O, öncelikle raksı oluşturan ana unsurları tek tek inceleyerek raksı farklı kılan özellikleri ortaya koymaktadır. Raksı oluşturan ana karakterlere bakıldığında ise üç önemli husus ortaya çıkmaktadır:

1. Meclisin erkek ve kadınlar arasındaki mahremiyet sınırlarını aşması ve şer'an bir arada bulunması câiz olmayan kimselerden oluşması.

2. Toplulukta nefsi tahrîk edecek güfte ve bestelerden oluşan şarkıların seslendirilmesi.

3. Topluluğun ellerini çırparak alkış sesleri çıkarması.

Müellifimiz bu üç hususiyetin hepsinin aynı anda bir semâ' meclisinde bulunmasının imkansız olduğu kanaatindedir. Bu sebeple semâ' için raksın aynısıdır demek mümkün değildir. Müellifimiz bunun da ötesine geçerek bir mecliste şer'î bakımdan raks hükmünde olan bir icraat gerçekleşmiş olsa bile raksın haram olduğu konusunda ittifakın söz konusu olmadığı kanaatindedir[62]. Hal böyle olunca raksın ve devrânın

---

bakınız, oyuna devam ediniz! buyurdu. Nihayet seyretmekten usandığımda , artık yeter mi, doydun mu? diye sordu. Evet, diye cevap vermem üzerine, öyleyse haydi git buyurdu." Bu olay sahih hadis kaynaklarında bu ve benzeri ibarelerle çok defa rivayet edilen bir hadistir". bkz. *Buhârî*, II, s. 3; *Müslim*, II, s. 608; *Neseî*, III, s. 159; *Müsned*, 2/368, 6/56, 83, 84, 166, 186, 242; *Ebû Dâvûd*, II, s. 579.

59 Mustafa Demirci, *Semâ' Risâleleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 21-22, s. 86; Uludağ, *a.g.e.*, s.80

60 Süleyman Uludağ hadîsin mûsikîden ziyâde raksla ilgili olduğu ve tasavvufta buna semâ, devr ve deverân gibi isimler verildiği görüşündedir. bkz., Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, s. 81.

61 Müstakîmzâde, *a.g.e.*, vr. 106b.

62 *Ayn. esr.*, vr. 106b.

helal olduğunu söyleyen bir kimse de tekfîr edilemez. Aksi takdirde semâ' ve raksın helâl olduğunu söyleyen bir çok İslâm âlimi ve tasavvuf büyüklerinin de tekfîr edilmesi gibi bir vahim sonuç ortaya çıkacaktır[63]. Müstakîmzâde raksın helâl olduğuna hükmedebilmek için böyle bir mecliste bulunan kimselerin fısk ve kötülük ihtivâ eden tutum ve davranışlardan uzak durmaları gerekmektedir[64]. Müellifimiz devrân yapılırken okunan ilâhiler ve zikrullah ile coşan sâliklerin yaptıkları âhenkli hareketlerin raks yapıldığı sırada seslendirilen şarkılarla ve el çırparak icrâ edilen eğlence amaçlı oyunlarla örtüşmediğini söyleyerek bu tür yaklaşımları da kesin bir dille reddetmektedir[65]. O'na göre folklorik açıdan raks ile devrân arasında benzerlik arz eden bir kısım âhenkli hareketlerin bulunması semâ' raksın aynıdır demeyi gerektirmez. Çünkü zikir ve ibâdet amacıyla yapılan devrân, raksı oluşturan ana karakterlerden uzak, huşû ve sekînet ile vecde erişme amacı ile icrâ edilmektedir. Müellifimiz devrân yaparken bu huşû ve sekînetten uzaklaşarak oyun ve eğlence görüntüsü veren kimi yanlış tutum ve davranış sahiplerini de eleştirmekte, bu tür davranışların derhal terkedilmesini telkîn etmektedir. Bu nevi uygunsuz davranış sahiplerinin uyarılmasını, başlarında bulunan reisleri tarafından yönlendirilmesini istemektedir. Bu telkîn bize Müellifimizin yaşadığı dönemde amacından uzaklaşan ve eleştirilere hedef olan bazı semâ' meclislerinin de mevcut olduğu fikrini ilham etmektedir. Müellifimize göre semâ'ı rakstan ayıran en önemli özellik, yapılan düzenli hareketlerin amacı ve semâ' yapan kimsenin ya da kimselerin bu esnada taşıdığı ruh hâlidir diyebiliriz[66].

B. Gınâ, Şiir ve Çalgı Âletleri

Müstakîmzâde de mûsikî konusunu İslâm fıkhının sınırları çerçevesinde ele almaktadır. Ancak bunu yaparken bir mutasavvıftan çok bir fakih gibi davranmaktadır. Gınâ, şiir, deff ve çalgı aletleri konusundaki aklî ve naklî delilleri değerlendirerek, mûsikînin hangi şartlarda mubah, hangi durumlarda mendup ya da haram olduğunu da izah etmektedir[67].

---

63 *Ayn. esr.,* vr. 110a."

64 *Ayn. esr.,* vr. 107a.

65 *Ayn. esr.,* vr. 110a-110b.

66 *Ayn. esr.,* vr. 106b.

67 *Ayn. esr.,* vr. 115b - vr. 116b - vr. 117a - vr. 118a.

Kendisi mûsikîyi dört farklı açıdan ele alarak şer'î hükmünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunları; "okuyan", "dinleyen", "mûsikî âletleri", "güfte ve nağmelerin özellikleri" olarak sıralamak mümkündür[68]. Müstakîmzâde, Rasûlullah döneminde icrâ edilen mûsikî faaliyetlerine ilişkin rivâyetlerin ışığında bayram ve nikah gibi özel zamanlarda icrâ edilen tegannîyi dinlemekte bir beis olmadığı kanaatindedir[69]. Çünkü saâdet asrında yapılan düğün ve benzeri toplantılarda Rasûlullah (s.a.v.) gınâyı dinlemiş ve etrafındakileri bundan menetmemiştir[70]. Müellifimize göre Rasûlullah'ın bu tavrı, gınâyı dinlemeyi reddedenleri reddetmek anlamına gelmektedir[71]. Bayramların ve düğünlerin sevinç günleri olması sebebiyle, bu günlerde sazlar eşliğinde veya sazsız olarak şarkılar söylenmesi ve dinlenmesi bir coşku ve sevinç gösterisi demektir. Rasulullah'ın bu özel günlerde yapılan müzikal faaliyetlere de olumsuz tepki göstermediği rivayetlerden anlaşılmaktadır[72]. Ancak bu faaliyetler esnasında şer'an haram sayılan fiillerin işlenmemesi şart olduğu gibi, güzel câriyelerin ve güzel yüzlü kimselerin vasfedilmesi dinleyen için fitneye sebep olabilir. İslam âlimleri bu hususa özellikle dikkat çekmektedir. Yine şarkılarda kadın tasvirlerinin bulunmaması, şehveti tahrîk eden gazeller, şarabı metheden, eğlence ortamlarına özendiren güfteler bulunmamalıdır. Aksine Allah'ı (c.c.) ve Rasûlullah'ı (s.a.v.) öven şiirlerin yazılması ve dinlenmesi teşvik edilmektedir. Rasûlullah'ın kendisini vasf eden şiirler yazan şâirlere bürde-i şerifelerini hediye etmesi bu görüşü destekler nitelikteki uygulamalardır. Müstakîmzâde bu türden icraatları raks konu-

---

68 *Ayn. esr.*, vr. 116b.

69 *Ayn. esr.*, vr. 117a, vr. 118a; Bu konuda rivayet edilen hadisler için bk. Buhârî, Iydeyn,325; Salât, 69; Cihad79; Menâkıb, 15; Nikah, 116; Müslim, Salâtu'l-ıydeyn, 4; Nesâî, Iydeyn, 33,34,35,36; İbn Mâce, Nikah, 21; İbn Hanbel, Müsned, VI, 33, 56, 83, 84, 99, 116,166, 186, 233, 242, 247, 270.

70 Ümm-i Seleme rivâyet eder: "Hassân b. Sâbit cenâbının câriyesi bir Iyd-ı fıtr günü giysilerin neşr edip geldi. Ve nağmekâr olmağa şurû' eyledikte ben ona sükût ile şurû' et dedim. Zîrâ serdefter-i Risâlet ve hâtime-i nübüvvet aleyhi't-tahâyâ hâne-i derûnunda idi. Buyurdular ki: " Yâ Ümm-i Seleme Onu men eyleme! Her tâifenin ıydi vardır. Kendilere lâyık olan umûr-i neşâtiyye icrâsıyla şânına riâyet ederler. Bu gün dahî bizim ıydimizdir." bk. Müstakîmzâde, *Makûlât-ı Devriyye*, vr. 116b; Buhârî, II, 3; Müslim, II, 2.605; Neseî, III, 59.

71 Müstakîmzâde, *a.g.e.*, vr. 116b, vr. 118a.

72 *Ayn. esr.*, vr. 116b.

sunda olduğu gibi İslâm fıkhının çizdiği meşrû daire çerçevesinde ele almaktadır. Rasûlullah'ın (s.a.v) uygulamalarını esas almaktadır.[73].

Sonuç

Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn'in *Makûlat-ı Devriyye* isimli eseri muhtevâ bakımından savunma amaçlı yazılmış olan diğer semâ risâleleri ile aynıdır. Özellikle de Ankaravî'nin *Huccetü's-Semâ* isimli risâlesine çok benzemektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen âyetlerin ve Hz. Peygamber'in sünnetinden verilen örneklerin hemen hepsi birbirinin tekrarı niteliğindedir. Bu eseri ayrıcalıklı kılan en önemli husus ise, mûsikî ve semâ konusuna mesafeli yaklaşımıyla bilinen Nakşbendî-Müceddidî tarikatına mensub bir mutasavvıf tarafından yazılmış olmasıdır. XVIII. yüzyılda Anadolu'da varlık gösteren Osmanlı Müceddidîlik'i bu yüzyılın ilimde, sanatta ve edebiyatta parlak bir dönem olmasının etkisi altındadır. Bu ekole bağlı olan Müstakîmzâde de mûsikîye sıcak bakmış, hattâ dönemin üstadlarından mûsikî dersleri almıştır. Bestelenmiş güfteleri de bulunmaktadır. Müstakîmzâde'nin *Makûlât-ı Devriyye*'de mûsikî ve semâı savunmasının diğer bir sebebi de Halvetiyye ve Kâdiriyye tarîkatından icâzetli olmasıdır. Müstakîmzâde semâı sûfîler üzerine inen bir rahmet olarak görmektedir. O'na göre sahih ve hâlis niyetle yapılan semâ mendup hükmündedir. Bireysel bir eylem olmaktan çıkıp toplu ve düzenli hareketlere dönüşmesini de bid'at-i hasene olarak nitelendirmektedir. Semâı raksa benzetmenin ve semâ yapanları tekfîr etmenin çok vahim sonuçlar doğuracağına inanan Müstakîmzâde, fıkhen her yol tükense bile ehl-i kıblenin tekfîr edilemeyeceği hükmünün dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Müstakîmzâde müzikal faaliyetlerin dînî hassasiyetler gözetilerek icrâ edilmesinde bir beis olmadığı kanaatindedir. Müstakîmzâde'nin dînî hassasiyetlerden kasdını; şarkılarda kadın tasvirinin bulunmaması, şehveti tahrîk eden gazellerin okunmaması, şarabı öven ve eğlence ortamlarına özendiren güftelerin kullanılmaması şeklinde özetleyebiliriz.

Kaynakça

Abdülehad Nûrî, *Risâle fi hakkı deverâni's-sufiyye*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddîn Ef., 1827/11
Abdulkerim Celvetî, *Risâle fi hakki'd-deverani's-sûfiyye*, Slm. Ktp., Esad Efendi, no: 3632
Abdulkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: 1991, Dergah Yay.
Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, İstanbul: 1275, Matbaa-i Âmire, IV

[73] *Ayn. esr.*, vr. 118b.

Ankaravî, İsmâil, *Huccetü's-semâ'*, Slm. Ktp., Nâfiz Paşa, 469/2, 395/1
Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, (Tıpkı Basım), İstanbul: 1304, II
Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn*, İstanbul: 1955, Maarif Bsm., I,
Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1971, M.E.B. Yay., II
Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (I-III), İstanbul: 1333, Matbaa-i Âmire,
Çelik, Hüseyin, *Nakşbendî Tarikatı ve Musiki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: 1999, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: 1971-72, Türkiye Yayınevi, III
Demirci, Mustafa, "*Semâ Risâleleri*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 1996, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Eşrefoğlu Rûmî, *Sırru'd-deverân*, Slm. Ktp., Esad Efendi, no: 1498
Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara: 1982, TTK Basımevi
İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, (thk. yn. nşr.,), C.I-XVIII, Beyrut: 2005
Kalender Efendi, *Risale fi hakkı deveran*, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye, no: 538;
Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Ankara: 1979-80, Kültür Bakanlığı Yayınları, Bilim Dizisi: 11, III
Kelâbâzî, *Ta'arruf*, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: 1992, Dergah Yay.
Kütahyevî, Beşiri, *Risâle-i Deverân*, İstanbul Ün. Merkez Ktp., Türkçe Yazmalar, no: 2216
Muallim Nâcî, *Esâmî*, İstanbul: 1308, İstanbul Mahmutbey Matbaası
Müstakîmzâde, Süleyman Sa'deddîn, *Makûlât-ı Devriyye*, Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 625/15
_____*İlm-i Mûsikî'ye Dâir Risâle*, Topkapı Sarayı Ktp., EH. 1719
_____*Mecmûa-i İlâhiyyât*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, no: 3397
_____*Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal İnal, (Mukaddime), İstanbul: 1928, İstanbul Devlet Matbaası
Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Dımeşk: 1957, IV, s.266;
Özcan, Nûri - Yalçın Çetinkaya, "Mûsiki", *DİA*, C. XXXI, TDV Yay., s. 257;
Özcan, Nûri, "Osmanlılarda Mûsikî", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul: 1993, III, s.235.
_____*XVIII. Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1982, I-II
Sağman, Şengül, *Müstakîmzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2001
Sühreverdî, Şihâbuddîn, *Avârifü'l-Meârif*, Dilâver Selvi (çev.), İstanbul: 1999, Semerkand Yay.
Sünbül Sinan, *Risâletün fi devrâni's-sûfiyye*, İstanbul Merkez Ktp., no: 3783
Şimşek, H. İbrahim, "İki Nakşbendi Müceddidinin Devran Savunması -Mehmed Emin-i Tokadi (ö. 1158/1745) ve Müstakim-zade Süleyman Sadeddin (ö. 1203/1788) Örneği", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara: 2003, ss.283-298
_____*Mehmed Emîn-i Tokadî (Hayatı ve Eserleri)*, İstanbul: 2005, İnsan Yay.
_____*Osmanlı'da Müceddidîlik (XII / XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: 2004, Sûf Yay.
Talay, Feyha, *Mûsikî Târihi*, İstanbul: 1951, Tan Matbaası
Tokadî, Mehmed Emîn, *Siyânet-i Dervişân der Bahs-i Devrân-ı Sûfiyyân*, Millet Ktp., Ali Emîrî-Şer'iyye, nr. 832

Uludağ, Süleyman, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, İstanbul: 1976, Uludağ Yay.
_____*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: 1991, Marifet Yay.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, TTK. Yay.
_____*Osmanlı Tarihi*, Ankara: 1982, TTK. Yay., IV/I
Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar Bl. nr. 2305-2309, II.
Yaran, Rahmi, "Bid'at", *DİA*, C. VI, s.129 .
Yekta, Rauf, *Türk Mûsikîsi*, Orhan Nasuhioğlu, (çev.), İstanbul: 1986, Pan Yay.